

ЛАКАЛЬНЫЯ ЎЯЎЛЕННІ ПРА ЧАЛАВЕКА І ЧАСТКІ ЯГО ЦЕЛА Ў СВЯТЛЕ ДАДЗЕННЫХ МАГІЧНАЙ ПРОЗЫ

Аднымі з найбольш семіятызаваных частак і атрыбутаў чалавечага цела з'яўляюцца валасы, пазногці, след. Гэта пацвярджаюць матэрыялы, запісаныя намі ад Ніны Пятроўны салівончык, 1939 г. н., жыхаркі в. Язвіны Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці. Важна адзначыць, што ў народнай свядомасці валасы і г. д. асобна ад самага чалавека лічацца за яго непасрэдную ідэнтычную копію. Гэта, выразна выяўляецца ў разнастайных магічных актах, звязаных, напрыклад, з валасамі, хоць нярэдка акцэнтуюцца этэтычны момант: «[Скажыце, калі ласка, для чаго служаць валасы?] – Ну, косы, шоб хорошэ было на голові» [*1]. Палескія дзяўчаты і жанчыны стараліся, каб валасы былі здаровымі і прыгожымі. Народнай медыцыне у в. Язвіны вядомы шматлікія рэцэпты «прыгажосці валасоў». Да прыкладу, «коб воны рослы ліш, трэба йіх кропывыю і корынём кропывы і бырозovým лыстом мыты». На фоне такога ашчаднага і трапяткога стаўлення да валасоў – «дзявочай красы», жудасным кантрастам гучаць з вуснаў Ніны Пятроўны наступныя словы: «німці з косэй выровкы робылы, вэльмэ ж крэпкы булы тыйі выровкы».

Валасы і пазногці актыўна выкарыстоўваліся ў адным з найбольш пашыраных відаў магіі – парцыяльнай, пры якой маніпуляцыі здзяйсняліся не над самім чалавекам, а над тым, што яму належала [1, 8]. Ніна Пятроўна заўважыла: «Колы хотілы кому-то вробыты, старалыся одрізаты косы або з одэжы шчо взыты».

З валасамі звязаны многія забароны. Язвінцы, напрыклад, немаўлят не стрыглі да года. «Як ны хоч буты лысым, то тэж палыты трэба косы. Дытыну до того як ёму одын год нэ сповныцца – ны стрыглы». Лічылася, што ігнараванне павер'яў, парушэнне забарон з'яўляецца прычынай узнікнення хваробы: «Люды старалыся ны роскыдаты косэй» [*1]. «[А што рабілі з валасамі? Можа, забабоны ёсць якія?] – От косы палыты трэба, коб пташка яка ны звыла гнызда, товді будэ голівка боліты». Валасы – не толькі прыкмета прыгажосці, яны ўяўляліся своеасаблівым «аккумулятарам» вітальнай энергіі чалавека. Таму да іх ставіліся вельмі ашчадна. «Косы – гэто сыла твоя, колы йіх зрізуеш, то й трошкы сылы зрізуеш». Прычоска (стан валасоў) з'яўляецца ідэнтыфікатарам статусу чалавека. Так, «невеста до вэсілля ходыла з распушчанымі косьмы». Валасы нярэдка з'яўляюцца важнай ідэнтыфікуючай прыкметай тагасветных істот, у прыватнасці, русалак. «Дэ Федя жывэ була полоса завжды там сіялы жыто, а помыж жытом була стэжэчка до Павлюка, то нас малых лякалы русалкамы, коб мы тудою ны ходылы, а русалок тых, люды казалы, на голові лентэй много і косы роспушчаны, алэ ж мы йіх ны бачылы тых русалок». Валасы шырока прадстаўлены ў лекавай магіі. Асабліва часта яны выкарыстоўваліся ў магічных актах пазбаўлення ад «зляку»: «Од ляків косы палять. А як,

прымерно, я тэбэ б злякала, то ты в мэнэ трэба было б, шоб одрізала прадь з косэй, шоб в тэбэ іспуг проишов».

П. В. Шпілеўскі звярнуў увагу на асабліва пашыраную і «дзіўную» хваробу – каўтун, прычыну якой ён бачыў у асаблівасцях клімату (балоцістая глеба плюс выпарэнні азёрных водаў) і ў моцных псіхічных узрушэннях і перажываннях [1, 7 – 35]. Пацверджаннем яго думкі могуць быць сучасныя запісы: «[А пра каўтун, што вядома?] – *Ковтун од стрэсу, нервэй можэ образоватыся. У некоторых боліла голова, то той сам заводиыв ковтуна, то некоторому вліяв, як зріжэ, а некоторые несколько літ носыть, бо як зріжэ прэждевременно, то хвороба прогрэсіруе, а колы выносыть повностю, то поправыться. У Тані Вовыныйі, як умэр батько йійі, вона злякалася, і у йійі начев ковтун, і вона його носыла, а посля зрізала, і проишло всё».*

Як адзначалі даследчыкі, каўтун – гэта зблытаныя шчыльным камяком валасы на галаве; хвароба, якая мае, паводле ўяўленняў заходніх і ўсходніх славян, дэманічнае паходжанне: вынік суроку ці злога духу, які ўсяліўся ў цела чалавека. Лічылася, што прычынай узнікнення можа быць кажан, які ўпіўся ў валасы, ці птушка, якая сабрала вычасаныя і кінутыя чалавекам валасы, і выслала імі гняздо. Каўтун мог узнікнуць ад засмучэння, спалоху. Павелічэнне памеру каўтуна – прыкмета таго, што хвароба адступае. Яго нельга абразаць, пакуль ён не паспее [2, 556 – 558]. Язвінцы спецыяльна імкнуліся «завіць каўтун», каб хвароба стала «знешняй», «выйшла з чалавека вонкі» і тым палегчыла яго пакуты.

У пазногцях, як і валасах, паводле народных уяўленняў, сканцэнтравана жыццёвая сіла чалавека. Яны ўспрымаліся як адмысловыя намеснікі чалавека, таму ўсе дзеянні з пазногцямі (састрыганне, захоўванне, знішчэнне) лічыліся спосабам уздзеяння на чалавека і строга рэгламентаваліся [2, 427]. Але калі рост валасоў імкнуліся стымуляваць, то рост пазногцяў – спыніць. «[Што рабілі з пазюрамі?] – *Пазюры, коб нэ скоро вырасталы, закопвають в зэмлю чы палять».* Гэтае ўяўленне разыходзіцца з вераваннямі паўднёвых славян і беларусаў, якія ў некаторых мясцовасцях не палілі пазногці, каб не было бяды і хваробы [2, 427]. Верылі, што пазногці, як перыферыя цела, могуць прыняць на сябе энергію «сурокаў»: «*Шчэ, колы, прымерно, родывсь хтось, чы дытына, чы тэле якэ, то на малого, колы йшлы дывытысь, впэріч дывылыся на свої пазюры, коб нэ споворочыты».*

Цікава, што след – выява адбітку ступні чалавека ці лапы жывёліны або адбітак рукі чалавека – таксама, як і пазногці, валасы, лічыўся адмысловым «захавальнікам» энергіі таго, хто яго пакінуў. «[Якія ўяўленні звязаныя з чалавечым следам?] – *От колы йдэш по чужым слідам, ну, слід у слід, то крадэш того, за кым ідэш, сылу».*

Такім чынам, міфалагічныя ўяўленні пра атрыбуты чалавека і часткі яго цела дайшлі да нас амаль у нязмененым выглядзе і вельмі выразна прадстаўлены ў розных відах магіі, галоўным чынам парцыяльнай, а таксама ў шматлікіх прадпісаннях і забаронах.

У артыкуле цытуецца толькі ўласна сабраны аўтарам матэрыял.

ІНФАРМАНТЫ

*1. Запісана ў в. Язвіны Драгічынскага раёна Брэсцкай вобласці ад Салівончык Ніны Пятроўны, 1939 г. н., мясцовай .

ЛІТАРАТУРА

1. *Валодзіна, Т. В.* Народная медыцына: рытуальна-магічная практыка / Т. В. Валодзіны / уклад., прадм. і паказ. Т. В. Валодзінай; навук. рэд. А. С. Ліс. – Мінск, 2007.

2. *Левкиевская, Е. Е.* Ногти (когти) / Е. Е. Левкиевская // Славянские древности: этнолингв. словарь в 5-ти т. / под общей ред. Н. И. Толстого. Т. 3: К (Круг) – П (Перепёлка). – М., 2009.

3. *Усачева, В. В.* Колтун / В. В. Усачева // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 2: Д (Давать – брать) – К (Круг) – М., 2009.